

UDK 811.163.42'366.573=112.2

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 27. IV. 2025.

Prihvaćen za tisak 22. VII. 2025.

<https://doi.org/10.31724/rihjj.51.2.8>

Nikolina Palašić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 4, HR-51000 Rijeka
<https://orcid.org/0000-0002-0054-1830>
nikolina.palasic@ffri.uniri.hr

KOMPARATIVNA ANALIZA (SUVREMENE) UPOTREBE PASIVNIH KONSTRUKCIJA U HRVATSKOM I NJEMAČKOM JEZIKU

Iako su i hrvatski i njemački jezik ponajprije orijentirani na vršitelja radnje (što je prema Comrieu (1981: 70) tendencija u jezicima općenito, tzv. *A-orijentacija*), iz različitih se pragmatičkih razloga u obama jezicima poseže za detopikalizacijom agensa, odnosno topikalizacijom procesa ili rezultata procesa ili pacijensa (kako primjerice vidimo u rečenici iz hrvatskoga korpusa: *Stekla se navika da se onog tko razgovara s HDZ-om proglašava izdajnikom*). U tom smislu upotreba pasivnih konstrukcija igra značajnu komunikacijsku ulogu.

U radu se na primjerima rečenica iz aktualnoga hrvatskog i njemačkog javnog diskursa pokazuju sličnosti i razlike u upotrebi pasivnih konstrukcija u tim dvama jezicima, raspravlja se o odnosu pasiva i tranzitivnosti, o komunikacijskim razlozima za upotrebu pasiva te se ukazuje na određena (tvorbena i uporabna) ograničenja koja pritom postoje u obama jezicima.

1. Uvodna razmišljanja

U lingvističkim raspravama pasivne konstrukcije često se promatraju kroz prizmu njihove morfosintaktičke strukture, pri čemu se naglasak stavlja na formalne elemente kao što su pomoćni glagoli, participi i sintaktičke transformacije koje omogućuju prijelaz iz aktivne u pasivnu rečenicu. Ipak, suvremena lingvistika – osobito funkcionalna i kognitivna gramatika – nudi širi pogled koji uključuje i semantičke te pragmatičke dimenzije jezika, odnosno komunikacijske ciljeve i intencionalnost govornika (usp. npr. Langacker 2008; Givón 2001; Welke 2012). Upravo taj širi pristup omogućuje razumijevanje pasiva kao diskurzivnoga sredstva, a ne samo kao sintaktičke alternative aktivu. To znači da pasivne konstrukcije u komunikaciji ne predstavljaju samo gramatičku varijaciju aktivne rečenice, već one reflektiraju i govornikove kognitivne procese, njegovu percepciju događaja kao i odnos prema sudionicima tih događaja.

Drugim riječima, odabir između aktivne i pasivne konstrukcije nerijetko odražava govornikov izbor perspektive – način na koji želi organizirati informacije u rečenici i usmjeriti pažnju sugovornika. Taj se izbor može temeljiti na raznim općim čimbenicima: želji da se istakne pacijens, da se prikrije agens, da se određeni entitet postavi na početak rečenice zbog njegove već prisutne informacijske vrijednosti ili jednostavno da bi se postigla jasnija kohezija s prethodnim iskazima. Time pasivne konstrukcije dobivaju status komunikacijskih strategija – sredstava kojima govornici aktivno oblikuju svoj diskurs i upravljaju informacijskim opterećenjem svojih rečenica.

To je osobito važno u tekstovima u kojima postoji potreba za distanciranjem od odgovornosti, za izražavanjem uljudnosti ili za fokusiranjem na posljedice radnje, a ne na njezin uzrok. Tako pasivne konstrukcije postaju sredstvo strategijskoga oblikovanja iskaza i pokazatelj govornikove pragmatičke osjetljivosti.

Jedan od temeljnih problema u analizi pasivnih konstrukcija jest njihova različita distribucija i funkcija u različitim jezicima. Iako na prvi pogled djeluju univerzalno – jer svi jezici na neki način omogućuju izražavanje situacija u kojima je agens manje važan ili izostavljen – način na koji se pasiv gradi, tumači i upotrebljava uvelike ovisi o jeziku i njegovim gramatičkim, semantičkim i pragmatičkim konvencijama. Usporedba hrvatskoga i njemačkoga jezika u tom bi

pogledu mogla otkriti zanimljive razlike i sličnosti koje se ne očituju samo na razini forme, već i na razini jezične upotrebe, odnosno diskurzivne funkcije.

Proučavanje pasiva stoga je ujedno i proučavanje odnosa između jezika i govornikove konstruirane stvarnosti. Budući da se pomoću pasivnih konstrukcija oblikuje perspektiva, pozicionira empatija, uspostavlja tematska struktura i upravlja informacijskim opterećenjem, jasno je da se radi o fenomenima koji nadilaze čisto jezičnu strukturu. Oni su duboko ukorijenjeni u kognitivnim i socijalnim aspektima komunikacije (Givón 2001, Siewierska 2024).

U ovom radu polazište čini upravo takvo promišljanje: pasivne konstrukcije nećemo promatrati (isključivo) kao gramatičke danosti, već i kao funkcionalne i pragmatičke alate u diskursu. Promatrajući hrvatski i njemački jezik u kontrastu, cilj nam je istražiti koliko se univerzalna načela komunikacije – kao što su odabir perspektive, empatijska distanca i strategijsko strukturiranje diskursa – odražavaju u dvama različitim jezičnim sustavima. Takva analiza ne samo da omogućuje dublje razumijevanje pasivnih konstrukcija u obama jezicima već i otvara prostor za razmatranje širih pitanja o jezičnim izborima, govornikovim intencijama i interpretativnim strategijama u komunikaciji. Pritom je naša hipoteza da će upotreba pasiva biti značajno češća u njemačkom jeziku, i to već samo na temelju većih tvorbenih mogućnosti pasivnih konstrukcija te standardiziranosti upotrebe pasiva u kojemu je agens ekspliciran prijedložnom konstrukcijom.

2. Opis i usporedba pasivnih konstrukcija u hrvatskom i njemačkom jeziku

Pasivne konstrukcije općenito predstavljaju složen gramatički i funkcionalni fenomen koji uključuje različite oblike izražavanja radnje čiji je nositelj (agens) potisnut ili izostavljen. U hrvatskom se jeziku prototipne pasivne konstrukcije¹ dijele na perifrastični pasiv, koji se tvori glagolskim pridjevom trpnim i pomoćnim glagolom *biti* i tzv. *se-pasiv* ili reflektivni pasiv. Odnos tih dviju pasivnih

¹ Osim navedenih prototipnih pasivnih konstrukcija postoje i one neprototipne, kao leksički pasiv (Belaj 2004), te konstrukcije koje su srodne pasivu (usp. Belaj i Tanacković 2017). U ovome ćemo se radu fokusirati isključivo na prototipne oblike pasiva.

konstrukcija relativno je složen, te ne postoji stroga distribucija u smislu njihove upotrebe (najčešće su ta dva oblika međusobno zamjenjiva) izuzev činjenice da se perifrastični pasiv ne može upotrebljavati u aktualiziranom prezentu. U tom je smislu situacija u njemačkom jeziku jednostavnija jer, kako ćemo vidjeti, u njemu postoje pasiv procesa i pasiv stanja, koji međusobno nisu zamjenjivi, a distribucijske granice pomalo „remeti“ treća vrsta pasiva, tzv. pasiv recipijenta. Budući da se o problematici hrvatskoga pasiva i njemu srodnih konstrukcija naširoko raspravlja u Belaj (2004) te u Belaj i Tanacković (2017), a postoje i pojedinačni radovi koji se odnose na specifične aspekte pasivnih konstrukcija (primjerice Milošević (1972a, 1972b), Čilaš Mikulić (2012), Polančec (2015)), ovdje se zbog tematske usmjerenosti i ograničena prostora nećemo upuštati u detaljniju analizu prototipnoga pasiva u hrvatskom jeziku, nego ćemo se ograničiti na navođenje postojećih tipova te njihovu usporedbu sa situacijom u njemačkom jeziku, koja je, vjerujemo, korisnicima hrvatskoga jezika manje poznata. No prije toga konkretnog kontrastivnog prikaza, a u svrhu bolje kontekstualizacije, donosimo vrlo kratak pregled proučavanja pasiva u njemačkom jeziku.

Proučavanje pasiva u njemačkom jeziku obuhvaća više teorijskih i metodoloških etapa koje odražavaju širi razvoj lingvističke misli u germanistici. Od početnih deskriptivno-normativnih pristupa do suvremenih konstrukcijskih i pragmatičko-diskurzivnih analiza istraživanja pasiva u njemačkom jeziku oslikavaju promjenu fokusa s čisto sintaktičke strukture na funkcionalne i komunikacijske aspekte upotrebe.

Prvi opisi pasiva u njemačkom jeziku utemeljeni su na gramatičkom razlikovanju pasiva procesa i pasiva stanja te je takav pristup razvijan u gramatičarskoj tradiciji 20. stoljeća, osobito u didaktički orijentiranim gramatikama (npr. gramatike u izdanju *Duden*; Helbig i Buscha (1991)).

U takvim se priručnicima pasiv prikazuje kao strukturalna transformacija aktivne rečenice, pri čemu objekt aktivne rečenice postaje subjekt pasivne, a agens se može izreći prijedložnom konstrukcijom (*von + dativ, durch + akuzativ*) ili se ispustiti. Utjecajem transformacijske generativne gramatike (Chomsky 1957, 1965) pasiv se tumači kao rezultat sintaktičke transformacije dubinske strukture. Osim toga u njemačkoj se lingvistici pozornost usmjerava i na teoriju valentnosti, osobito u radovima Engela (1996) i kasnije Welkea (2012). Engel (1996) primjerice sustavno prikazuje pasiv unutar svog opisa njemačke sintakse, ističu-

ći njegov utjecaj na raspodjelu aktantskih mjesta² i strukturu rečenice. Pasiv se opisuje kao oblik u kojem dolazi do smanjenja eksplicitne valencije, jer je agens fakultativan. Naglašava kako se pasivnim preoblikama ne mijenja semantički sadržaj rečenice, već perspektiva prikazivanja.

Nadalje raste interes za funkcionalnu i pragmatičku motivaciju pasivnih konstrukcija, osobito u kontekstu tekstne i diskursne lingvistike. Primjerice Gülich (1970) pasiv analizira kao strategiju informacijske organizacije unutar teksta, a ne tek kao formalnu transformaciju. On provodi analizu znanstvenih tekstova, u kojoj pokazuje da je pasiv važan za neutralizaciju agensa, izgradnju objektivnosti i održavanje tematske koherentnosti. Uočava se da je upotreba pasiva povezana s hijerarhijom informacija i ekspliciranjem epistemološke distance. Također ističe tzv. agens-supresijsku funkciju, koja omogućuje govorniku da usmjeri pažnju na proces ili rezultat, a ne na izvoditelja radnje.

Od početka 21. stoljeća pasiv postaje predmet analize i unutar kognitivne i konstrukcijske gramatike, osobito u radovima Welkea (2012), koji je značajno pridonio razumijevanju pasiva kao diskurzivne konstrukcije s funkcionalnom motivacijom. Welke zastupa tezu da pasiv nije izveden iz aktiva, već je samostalna konstrukcija s vlastitom semantikom i komunikacijskim ulogama. Posebnu pozornost posvećuje razlikovanju konstitucionalne i konstrukcijske valentnosti, pri čemu pasiv funkcionira kao gramatička konstrukcija koja upravlja realizacijom aktera. Također raspravlja o kriterijima mogućnosti pasivizacije, uključujući semantičku agentnost, aspektualna ograničenja i interakciju s tematskom strukturom.

Suvremena istraživanja pasiva također se bave varijantnim oblicima kao što je tzv. *bekommen-Passiv* (npr. Haider 1984), koji ima pragmatičku funkciju označavanja benefaktora ili recipijenta i koji se analizira kao produktivna konstrukcija izvan tradicionalnog pasiva, o čemu ćemo detaljnije u nastavku.

² Osim njega i Dürscheid (2006: 122–127) pasiv razmatra u sklopu strukturalne redukcije aktantskih mjesta, s osobitom pažnjom na tzv. *unpersönliches Passiv* (nepersonalni pasiv) (npr. *Es wird getanzt*), koji izaziva rasprave o granicama pasivizacije kod bezobjektnih glagola.

Suvremeni njemački jezik ima tri perifrastična pasiva.³ Jedan je oblik perifrastičnoga pasiva u njemačkom jeziku takozvani pasiv procesa / pasiv radnje (*Vorgangspassiv*), koji se tvori od pomoćnoga glagola *werden* i participa perfekta:

- (1) *Ein Auto* *wird* *gekauft*.
 Auto biva kupovan.⁴

Osim pasiva procesa u njemačkom jeziku postoji i pasiv stanja (*Zustandspassiv*)⁵ kao drugi prototipni pasivni oblik, a tvori se pomoćnim glagolom *biti* i participijom perfekta:

- (2) *Das Fenster* *ist* *geöffnet*.⁶
 Prozor je otvoren.

Taj pasivni oblik ukazuje na stanje koje je rezultat neke radnje, te se upravo svojim aspektom razlikuje od pasiva procesa (Zifonun i dr. 1997: 1808).

U pasivu procesa u njemačkom je jeziku moguće eksplicirati agens, što se čini prijedložnim konstrukcijama, i to s prijedlozima *von* (*od*), uz koji dolazi objekt u dativu, i *durch* (*kroz/putem*), uz koji dolazi objekt u akuzativu.⁷

Za razliku od pasiva procesa pasiv stanja rijetko dopušta ekspliciranje agensa, a ako to i čini, onda je to u okolnostima kada je agens kakav apstraktan pojam ili kakva pojava. U takvim je okolnostima moguće tvoriti pasiv stanja samo s prijedlogom *von* (*od*):

³ U ovome radu donosimo samo osnovne, za svrhu ovoga istraživanja potrebne podatke o pasivu u njemačkom jeziku. Za detaljnije informacije o pasivu u njemačkom jeziku usp. npr. Zifonun (1992), Zifonun i dr. (1997), Vater (2005), Duden (2009).

⁴ Dakako, hrvatski bi uporabni pandan navedenoj njemačkoj rečenici bio *Auto se kupuje*, ali ovdje su nam važna upravo gramatička obilježja. Pasiv tvoren glagolom *bivati* smatra se neprototipnim za hrvatski jezik, odnosno stilski obilježenim, te se namjesto njega najčešće upotrebljava refleksivni pasiv.

⁵ Uz navedeni personalni pasiv stanja postoji i nepersonalni pasiv stanja, no taj je oblik iznimno rijedak te ne pripada kanonskim pasivnim oblicima (npr. *Damit ist ihm nicht geholfen* (*Time mu nije pomognuto*)).

⁶ U literaturi koja se bavi pasivom u njemačkom jeziku redovito se napominje višeznačnost takvih konstrukcija, odnosno raspravlja se o tome je li riječ o pasivu ili se radi o kopulativnoj konstrukciji s pridjevom jer se ponekad ta dva oblika formalno u potpunosti preklapaju (usp. Höhle 1978, Zifonun 1997). Na takve se ambigvitete ukazuje i u pojedinim opisima pasiva u engleskom jeziku, i to uglavnom u analizi koja polazi od generativne teorije, te se tvrdi da razlika između participa i pridjeva ne postoji na razini semantičke reprezentacije (usp. npr. Freidin (1975), Chomsky i Lasnik (1977)).

⁷ U tom se kontekstu u njemačkom jeziku prilično strogo razlikuje agens od uzroka u pasivnim rečenicama, pri čemu se agens uvodi konstrukcijom *von+dativ*, a uzrok konstrukcijom *durch+akuzativ* (Duden 2009: 548) iako je, konceptualno gledano, nemoguće razdvojiti agens od uzroka jer agens svojim djelovanjem uzrokuje promjenu.

- (3) *Er ist vom Pech gefolgt.*
On je od peha praćen.
- (4) *Die Wiese ist von Schnee bedeckt.*
Livada je od snijega pokrivena.

Ograničenja vezana uz pasiv procesa najčešće se temelje na semantici glavnoga glagola, pa se tako taj pasiv ne može tvoriti glagolima koji iskazuju odnos posjedovanja (*bekommen, kriegen, erhalten* (dobiti i primiti)), glagolima koji opisuju odnos količine (*kosten, wiegen, gelten, beinhalten, fassen* (koštati, težiti, važiti, sadržavati, obuhvaćati)) te glagolima percepcije (*erstaunen, schmerzen, sich wundern* (čuditi, boljeti, diviti se)) (Duden 2009: 546–547).

Kako vidimo, u navedenim je primjerima riječ o glagolima koji ne zahtijevaju agentivni subjekt, a on je pak obavezan za pasivizaciju. U skladu s tim primjericice na hrvatskom možemo reći *Pismo je dobiveno*, dok je na njemačkom takav izraz tvorbeno nedopušten ((5)**Der Brief ist/wurde bekommen*). Ta se okolnost objašnjava strukturom argumenta glagola *bekommen*, koja podrazumijeva recipijenta i objekt/pacijensa u aktivu (*Dobili smo pismo*), a za tvorbu je pasiva nužan agens.

Još je jedno ograničenje u odnosu na pasiv procesa u usporedbi s hrvatskim jezikom to da se u njemačkom jeziku ne može reći *Večeras se igraju karte* ((6)**Heute Abend werden Karten gespielt*), već samo *Večeras se igra karte* ((7) *Heute Abend wird Karten gespielt*). To se objašnjava okolnošću da akuzativna imenska skupina zajedno s glagolom tvori kompleksan predikat, takozvani inkorporirani akuzativ; pritom akuzativna imenska skupina nema status rečeničnoga člana, ne može se pronominalizirati ni permutirati, dakle nema funkciju akuzativnoga objekta, te stoga ne može postati subjekt u pasivnoj rečenici.

Pasiv stanja također ima neka tvorbeno ograničenja – budući da je stanje opisano tim pasivom rezultat procesa, on se može tvoriti samo onim glagolima kojima se može tvoriti i pasiv procesa, a dodatni je uvjet da taj proces mora biti postupan,⁸

⁸ Eisenberg (2020: 86) takve glagole naziva inkrementalnim a te navodi kako oni u pasivu imaju posebnu vrstu pacijensa, dakle inkrementalni pacijens. Uvođenje toga pojma posebice je korisno u usporedbi s tradicionalnim pojmovima aficirani i eficirani objekt jer njih je, smatra autor, ponekad teško razgraničiti. U tom se kontekstu pita možemo li sa sigurnošću tvrditi da je u izrazu *Ona gura bicikl* riječ o aficiranom objektu iako se na njemu vrši radnja pokretanja. Istovremeno možemo sa sigurnošću tvrditi da glagol *gurati*

odnosno mora se odvijati kontinuirano u koracima iste vrste koji vode završetku procesa. Ako se pasiv stanja želi tvoriti agentivnim, ali nepostupnim glagolima, on se smatra negramatičnim, kao naprimjer:

- (8) **Die Oma ist gegrüsst.*
 Baka je pozdravljena.
- (9) **Das Haus ist gezeigt.*⁹
 Kuća je pokazana.

Ako usporedimo perifrastični pasiv u hrvatskom jeziku s navedenim njemačkim dvama pasivima, možemo uočiti sličnost u distribuciji, i to u tumačenju da perifrastični pasiv u hrvatskom jeziku ima dvije osnovne funkcije, jednu više glagolsku, dinamičku, te jednu više pridjevnu, stativnu, no nema jasne morfološke distinkcije među njima (usp. Belaj i Tanacković 2017: 280; Polančec 145). To pak možemo uočiti u primjerima poput:

(10) *Taj je argument naveden na 12. stranici ove knjige.*

(11) *Tijekom rasprave naveden je taj argument.*

U primjeru (10) uočavamo stativnu funkciju perifrastičkoga pasiva, pri čemu glagol, doduše, ima svršeni vid, no sama konstrukcija ima nesvršeno značenje jer umjesto *naveden* možemo staviti glagol *piše* ili *stoji*. U primjeru (11) uočavamo dinamičku funkciju perifrastičnoga pasiva, pri čemu je i glagolski vid svršeni i konstrukcija ima svršeno značenje.

Osim navedenih dvaju kanonskih pasiva u njemačkom jeziku postoji još jedan perifrastični pasiv, tzv. pasiv recipijenta (*Rezipientenpassiv*)¹⁰, koji se još naziva dativni pasiv, pasiv adresata ili pasiv korisnika. Taj se pasiv gradi gotovo isključivo od tranzitivnih glagola koji pored objekta u akuzativu imaju i objekt u dativu. On se tvori glagolima glagoli *bekommen* (dobiti), *erhalten* (primiti) i

u istom primjeru nije inkrementalan, iz čega slijedi da je u pasivnom obliku riječ o neinkrementalnom pacijensu te se tim glagolom ne može tvoriti pasiv stanja.

⁹ Glagoli navedeni u primjerima (8) i (9) pritom bez ograničenja tvore pasiv procesa, iz čega slijedi da je pasiv stanja u osnovi podskup pasiva procesa.

¹⁰ Ta se vrsta pasiva u njemačkim gramatikama dugo vremena smatrala nečime što pripada govornom, kolokvijalnom stilu, međutim on se u novije vrijeme prilično učvrstio u jeziku te se razmatra kao dijateza koja se nalazi u procesu gramatikalizacije, pri čemu punoznačni glagoli *bekommen*, *erhalten*, *kriegen* postaju pomoćni glagoli u takvim konstrukcijama. Više o toj vrsti pasiva u primjerice Leirbukt (1997), Askedal (2005), Szczeplaniak (2011).

kriegen (dobiti) te participom perfekta glavnog glagola. Pritom je oblik s glagolom *bekommen* najčešći, oblik se s glagolom *erhalten* obično upotrebljava u administrativnom stilu, dok se oblik s glagolom *kriegen* najčešće upotrebljava kolokvijalno i usmeno, a pismeno eventualno u kakvoj osobnoj komunikaciji u kraćim formama (porukama).

Kod pasiva recipijenta objekt u dativu iz aktivne rečenice (primjeri (13) i (15)) ostvaruje se kao subjekt u pasivnoj rečenici (primjeri (14) i (16)):

- (13) *Ana erledigt (dem) Ivan die Aufgabe.*
 Ana obavlja Ivanu zadatak.
- (14) *Ivan bekommt von der Ana die Aufgabe erledigt.*
 Ivan dobiva od Ane zadatak obavljen.
- (15) *Jemand schickt ihr den Katalog.*
 Netko šalje njoj katalog.
- (16) *Sie bekommt den Katalog geschickt.*
 Ona dobiva katalog poslan.

Dakle kako vidimo, taj je oblik pasiva specifičan po tome što kod njega objekt u dativu postaje subjekt, objekt u akuzativu ostaje objekt u akuzativu, a subjekt se iz aktivne rečenice eksplicira kroz konstrukciju *od+dativ* ili ostaje neizrečen.

Pasiv recipijenta također ima nekoliko ograničenja. Prije svega glagoli koji mogu graditi takav pasiv također moraju pretpostavljati agens, odnosno moraju moći tvoriti pasiv procesa. Ostala se ograničenja odnose na to da se on ne može tvoriti od aktivnih konstrukcija čiji element u dativu ne može tvoriti subjekt, primjerice etički dativ ((17) *Was ziehst du mir so ein Gesicht? (Što mi slažeš takvu facu?)*) = (18) **Was bekomme ich von dir so ein Gesicht gezogen? (*Što dobivam od tebe takvu facu slaganu?)*) i dativ stava (*dativus iudicantis*) ((19) *Der Oma läufst du zu schnell. (Baki prebrzo trčiš)*) = (20) **Die Oma bekommt von dir zu schnell gelaufen. (*Baka dobiva od tebe prebrzo trčano)*).¹¹ Ograničenje predstavlja i dativ nositelja stanja ((21) *Dieser Fall war ihm ein Rätsel. (Taj je*

¹¹ Tim dvama dativima ne upravlja glagol (prvim upravlja njegova pragmatička, ilokucijska funkcija, a drugim prilozima (previše, dovoljno), koji se u njemačkom jeziku označavaju kao gradacijske čestice (*zu, genug*).

slučaj njemu bio zagonetka) = (22) **Er bekam von diesem Fall ein Rätsel gewesen (*On dobiva od tog slučaja zagonetku bivano)*¹² te pertinentni dativ (on ima ograničenje u smislu pripadnosti tijelu osobe ili označavanju nečega što osoba privremeno ima na sebi, npr. (23) *Mir tropft Wasser auf den Hut (Voda mi kaplje na šešir)* = (24) **Ich bekomme vom Wasser auf den Hut getropft (*Dobivam od vode na šešir kapano)*). Osim navedenoga dativni element obično ima oznaku *živo* (s glagolom *kriegen* ide samo *živo*), a ako ima oznaku *neživo*, uz njega ne mogu stajati određeni glagoli, poput *entnehmen* (uzeti, oduzeti). Možemo dakle reći (25) *Die Krankenschwester hat der Frau Blut entnommen (Medicinska je sestra ženi uzela krv)* = (26) *Die Frau bekam von der Krankenschwester Blut entnommen (Žena je od medicinske sestre dobila krv uzeto)*, ali ne i (27) *Ich habe dem Roman einige Zitate entnommen (Uzeo sam neke citate iz toga romana)* = **Der Roman bekam von mir einige Zitate entnommen (*Taj je roman od mene dobio neke citate uzete.)*

U njemačkom se jeziku, iako on jest jezik orijentiran na vršitelja radnje, povremeno događa potreba za balansiranjem djelovanja i radnje/procesa. Budući da je to balansiranje teško postići isključivo leksičkim sredstvima, mora se posegnuti za gramatičkim, što je, pretpostavljamo, dovelo do stvaranja spomenute treće vrste pasiva, a iskazi koji ga sadrže semantički se mogu opisati kao orijentirani prema procesu/radnji uz istovremenu decentralizaciju agensa i relativnu topicalizaciju semantičkoga entiteta pacijensa ili recipijenta. U hrvatskom jeziku (zasad) ne postoji pandan za njemački pasiv recipijenta.

3. O komunikacijskim razlozima za odabir pasivnih konstrukcija

Budući da se pasiv ne povezuje samo s prototipnim gramatičkim sredstvima, već postoje i druga formalna (morfosintaktička) sredstva kojima se može signalizirati pasivno obilježje kakve situacije,¹³ u raspravi o upotrebi pasivnih konstrukcija nužno je, osim njihovih gramatičkih svojstava, u obzir uzeti i njihova

¹² Taj se dativ razlikuje od prethodnih dvaju po tome što je vezan uz kopalativne glagole poput *sein* (biti) i *bleiben* (ostati), pa njime, barem djelomično, upravlja glagol.

¹³ Belaj (2004: 111 ff) o pasivu govori o kao o semantički motiviranom sintaktičkom ustrojstvu te u tom kontekstu razlikuje leksički, adjektivni i verbalni pasiv.

semantička i pragmatička obilježja. U tom smislu možemo govoriti o topikalizaciji pacijensa odnosno detopikalizaciji agensa, pri čemu u osnovi govorimo o promjeni perspektive u diskursu¹⁴ s obzirom na pasivne konstrukcije.

Općenito uzevši, pasivni se pacijens u usporedbi sa svojim aktivnim pandanom smatra promoviranim (s objekta u subjekt i/ili na inicijalno mjesto u rečenici), a pasivni je agens degradiran (od subjekta u nešto skriveno ili implicitno te je udaljen s inicijalne topikalne pozicije). Kada dakle promatramo pasiv iz komunikacijske perspektive, razlika je između aktiva i pasiva čisto pragmatička: dvije se konstrukcije razlikuju u informativnom statusu i komunikativnoj funkciji svojih elemenata, ali ne, ili barem ne primarno, u njihovu značenju.

U literaturi se nalaze različiti termini vezani uz odabir perspektive iz koje dodjeljujemo, recimo to tako, važnost rečeničnom elementu koji želimo, svjesno ili nesvjesno, staviti u prvi plan iskazanoga. Tako primjerice Kuno (1987) u tom kontekstu spominje empatiju te je definira kao rakurs ili distancu između govornika i rečeničnih elemenata. S obzirom na pasiv Kuno (1987: 205) kaže da je neobilježen način iskazivanja kakva događaja aktivna rečenica, kao primjerice *Ivan je udario Marka*. Empatija je prema tim dvama elementima ili jednaka ili govornik više empatizira s Ivanom nego Markom. U pasivnoj rečenici tipa *Marko je udaren od Ivana* jedina je interpretacija ta da govornik više empatizira s *Markom nego s Ivanom*.

Na sličan način pojam empatije upotrebljava i Langacker (1991b: 248) te govori o empatijskoj hijerarhiji, koja odražava govornikovu procjenu njegova odnosa s drugim vrstama entiteta. On ih percipira na način da se nalaze na različitim udaljenostima od njega s obzirom na kriterije sličnosti ili zajedničkih interesa. Govornik je pritom polazna točka za određivanje tih udaljenosti, no u kontekstu komunikacijskoga čina govornik i sugovornik (kao sudionici) mogu se smatrati zajedničkom, povezanom polazišnom točkom višega reda, a nakon njih slijede ljudska bića, životinje, fizički objekti te apstraktni entiteti (ibid. 307).

Fokus empatije vrlo je sličan MacWhinneyevu pojmu „polazišna točka“. MacWhinney (1977: 152) tvrdi da u kontekstu odabira perspektive u diskursu govornik kao polazišnu točku u rečenici odabire onaj entitet koji mu je najbliži u konceptualnom smislu, odnosno na temelju iskustva prikupljena u njegovim

¹⁴ Pod pojmom *perspektiva* mislimo na točku gledišta iz koje se prezentira kakav događaj.

interakcijama sa svijetom. Drugim riječima, to je onaj entitet s kojim se govornik može identificirati. Stoga je identifikacija temeljni kriterij za odabir polazišne točke. Identifikacija se može iskazati na temelju perceptualnih determinanti (lik je bolja polazišna točka nego pozadina: ljudi sebe doživljavaju kao likove, a vanjski svijet kao pozadinu), relacijskih indikatora (neobilježene relacije bolje su polazišne točke od obilježenih, odnosno ljudi sebe preferiraju doživljavati kao „uobičajene“ entitete)¹⁵ i jezičnih indikatora (topik, odnosno ono što je dano, bolja je polazišna točka od onoga što je novo). Po njegovu mišljenju polazišna točka može imati četiri različite funkcije u rečenici: ona može predstavljati fokus pažnje, perspektivu, agens i/ili danu informaciju (kao pojedinačne funkcije ili njihovu kombinaciju). Okolnost u kojoj se perspektiva i agens sintaktički razdvajaju, kao što je slučaj u pasivnim rečenicama s ekspliciranim agensom, on naziva kompleksnom perspektivom (ibid., 153).

Kada je riječ o identifikaciji te odnosu lika i pozadine, iz kognitivne je perspektive većini „energiziranih“ sudionika prirodno da se reprezentiraju kao fokus pažnje, pa je tako u kanonskim agens-pacijens-rečenicama agens logičan odabir da bude lik (Langacker 1991a: 223). Naime agens je uzročnik događaja, on djeluje voljno i intencionalno, a korisnici jezika više su zainteresirani za dinamične i aktivne entitete, odnosno one koje su im najbliži i s kojima se najlakše identificiraju. U opisu kakva kauzalnog događaja govornik bi za sebe preferirao ulogu agensa u odnosu na bilo kojega drugog sudionika. Primjerice u rečenici *Dijete je razbilo prozor* govornik se lakše identificira s djetetom nego s prozorom. Štoviše, govornik se konceptualno nastoji distancirati u odnosu na druge, nežive uzročnike. Dakle odabir lika u konceptualizaciji aktivnih tranzitivnih rečenica pitanje je identifikacije.

U kontekstu opisivanja kakva događaja govornik može birati hoće li o tom događaju govoriti u aktivnim ili pasivnim rečenicama, a odluku o tome donijet će na temelju svoje perspektive. Dakako, pasiv pruža mogućnost da se vrlo važnom akteru – uzročniku događaja – oduzme fokus, odnosno da on nema središnji položaj u konceptualizaciji događaja koji se opisuje. Kako je takav postupak u suprotnosti s upravo opisanim identifikacijskim preferencijama, moramo pret-

¹⁵ Primjer koji MacWhinney navodi odnosi se na relaciju *iznad-ispod*, pri čemu relaciju *iznad* navodi kao neobilježenu. Smatramo da je tu prije riječ o konceptualnoj metafori, pri čemu je *gore/iznad/više* poželjnije od *dolje/ispod/nije*. Drugim riječima, identifikacija se ovdje vjerojatnije temelji na činjenici da će se ljudi prije identificirati s nečim što je poželjnije.

postaviti da govornik ima dobre razloge za odabir polazišne točke, tj. za odluku da entitet koji je prouzročio događaj u opisu toga događaja ne bude relacijski lik. Drugim riječima, ako funkciju subjekta ne dodijelimo onome sudioniku događaja koji ima ulogu agensa, riječ je o markiranom kodiranju.

U pasivnim rečenicama agens može biti ekspliciran u prijedložnim konstrukcijama ili ostati implicitan. Glavni je razlog za odabir pasiva s implicitnim agensom u konstruiranju diskursa prema J. H. van Oosten (1984: 205) taj da identitet agensa nije od ključne važnosti za diskursnu progresiju.¹⁶ Uzrok za ispadanje agensa iz fokusa pri konceptualizaciji događaja može biti taj da je agens vrlo popoćen, da je radnja korporativni čin (npr. *novac je povučen iz banke*), da događaj nije prouzročilo ljudsko biće, nego neka situacija ili scena, da se identitet agensa ne iskazuje iz uljudnosti ili želje za smanjenjem odgovornosti te da govornik želi staviti naglasak na učinke koje opisani događaj ima na pacijensa. Pasiv s ekspliciranim agensom govornik će odabrati u slučaju kada je identitet agensa od prolaznoga interesa za diskursnu progresiju, kada je pacijens u fokusu, kada bi objekt bio shvaćen previše agentivno da je na poziciji subjekta, kada bi mu na poziciji subjekta bila pripisana veća odgovornost (krivnja) za događaj, kada se objektom uvodi novi agens, koji će postati subjekt sljedeće rečenice te kada se objekt naglašava u svrhu stvaranja kontrasta (ibid., 2010). Dakako, ti su razlozi konstruirani na temelju primjera iz engleskoga jezika te ćemo u ovome radu u analizi korpusa provjeriti u kojoj su mjeri primjenjivi na hrvatski i njemački jezik.

S diskursnom funkcijom pasiva povezan je i njegov odnos s tranzitivnošću. U tom kontekstu Hopper i Thompson (1980) iznose zanimljivo viđenje odnosa lika, pozadine i tranzitivnosti, odnosno polaze od pretpostavke da tranzitivnost nije apsolutna veličina (u smislu da je glagoli s izravnim objektom imaju, a ostali ne), već se ona realizira i različitim stupnjevima te ne ovisi samo o glagolu, već o cijeloj rečenici.

Oni pretpostavljaju da je razlog zašto je tranzitivnost tako važan čimbenik sadržan u njezinoj diskursnoj funkciji topikalizacije, odnosno detopikalizacije. Drugim riječima, dolaze do zaključka da je vjerojatnost da će rečenica biti in-

¹⁶ Van Oosten je u svojem pristupu u osnovi detaljno razradila Jespersenovu tvrdnju da postoje dvije okolnosti u kojima se agens ne iskazuje: prva je ona u kojoj je aktivni subjekt nepoznat ili se ne može navesti na jednostavan način, a druga je ona u kojoj je on samorazumljiv na temelju postojećega konteksta (1965: 167).

terpretirana kao topikalizirana proporcionalna njezinoj visini na ljestvici tranzitivnosti. Dakle u svakom tekstu neki su dijelovi relevantniji od drugih i oni naprosto dolaze u prvi plan, dok im ono što je u pozadini služi kao dopuna.

S obzirom na pasiv možemo u tom kontekstu zaključiti da on obično ima ulogu detranzitivizacije, odnosno reduciranja tranzitivnosti, a reducirana tranzitivnost znači povećanu vjerojatnost da će rečenica u diskursu biti upotrijebljena kao pozadina. Dakle funkcija pasiva bila bi u tom kontekstu stavljanje u pozadinu informacije koja bi inače u tranzitivnoj rečenici pripadala prvom planu.¹⁷ Pritom je potrebno naglasiti da tranzitivnost sama po sebi ne mora biti obilježje izvanjezičnoga događaja, već je govornik taj koji odabire hoće li taj događaj opisati tranzitivnim ili netranzitivnim rečenicama.

Kako vidimo, iako u postojećoj literaturi o pasivu postoje različiti pristupi i različita terminologija, postoji načelna suglasnost oko toga da pasivne konstrukcije imaju važnu funkcionalnu i komunikacijsku ulogu u jeziku, koja nadilazi njihova gramatička obilježja. One omogućuju govorniku da manipulira perspektivom iskaza, čime se mijenjaju informativni status i komunikativna funkcija rečeničnih elemenata. U analizi koja slijedi potražiti ćemo razloge (prema klasifikaciji koju je iznijela J. H. van Oosten) za perspektiviranje uporabom pasiva u konstrukcijama koje opisuju kakav događaj ili radnju.

4. Komparativna analiza upotrebe pasiva u hrvatskom i njemačkom jeziku

4.1. Korpus i metodologija rada

Istraživanje koje smo proveli temelji se na usporedbi 174 internetska članka objavljena između travnja 2024. i travnja 2025. na hrvatskom portalu *Index.hr* te njemu najslbližijem njemačkom portalu, *Bild.de*. Ta smo dva portala odabrali na temelju njihove čitanosti (statistike naime pokazuju da su oni najčitaniji u svojim zemljama) te na temelju usporedivosti tematskih domena: oba portala

¹⁷ Ako tu tvrdnju sagledamo iz obrnute perspektive, možemo reći da je pasivizacija način za mjerenje tranzitivnosti: ako je od aktiva moguće napraviti pasiv, onda je aktivni oblik visokotranzitivivan; ako je pasiv teško napraviti, onda je aktivni oblik niskotranzitivivan; ako je pasiv nemoguće napraviti, aktivni oblik nije tranzitivivan. Drugim riječima, prototipno tranzitivivan oblik najlakše je pretvoriti u pasivni oblik.

naime često koriste senzacionalističke i tabloidne strategije, što utječe na odabir gramatičkih konstrukcija (primjerice upravo pasiv za distanciranje od izvora informacije, impersonalnost ili dramatičnost). Osim toga oba portala proizvode velik broj vijesti dnevno, što omogućuje bogat i raznolik korpus, a usmjereni su na slične žanrove, pa su usporedivi po funkciji i strukturi diskursa.

Članke smo odabirali prema zajedničkoj/sličnoj tematici, a pretragu smo vršili prema ključnim riječima te smo provodili komparativnu analizu „parova“ (njih 62) koji su izvještavali o istim/tematski sličnim događajima. Na taj smo način manualnim odabirom teksta pokušali dobiti reprezentativni uzorak koji bi nam pokazao u kojoj se količini i u koje komunikacijske svrhe upotrebljavaju (koje) pasivne konstrukcije u njemačkom i hrvatskom suvremenom javnom jeziku. Kao kontrolnu varijablu, kako bismo provjerili je li dobiveni rezultat možda povezan i s uređivačkom politikom portala i tematikom, odabrali smo još 50 članaka (po 25 iz svakog jezika) s drugih internetskih portala (*Tportal*, *Net.hr*, *Zeit.de* i *Focus.de*). U tim smo člancima također provjerili kvantitetu i kvalitetu pojava pasivnih konstrukcija. Dobivena kontrolna skupina nije pokazala nikakva odstupanja od kvantitativnih i kvalitativnih rezultata koje smo dobili uspoređivanjem tematskih parova s najčitanijih portala, te su rezultati u nastavku prikazani objedinjeno.

Metoda usporedbe tematskih parova članaka osigurava da rezultati nisu slučajni produkt jedne konkretne teme ili jednoga jezičnog konteksta, nego proizlaze iz sustavne jezične obrade istovrsnih sadržaja u dvama različitim jezicima i medijskim sustavima. Osim toga uključivanje kontrolne skupine članaka s drugih portala služi kao metodološki osigurač kojim se potvrđuje da dobiveni rezultati nisu artefakt uređivačke politike pojedinog medija, nego odražavaju šire obrasce upotrebe pasiva u javnom jeziku. Na taj se način oblikuje ciljano izgrađen, žanrovski i tematski uravnotežen korpus, koji nije opći referentni korpus u tradicionalnom smislu, ali jest reprezentativan za funkcionalno-pragmatičku analizu upotrebe pasiva u aktualnom, informativnom javnom diskursu.

Članci koje smo analizirali tematski se svrstavaju u četiri skupine: rat u Ukrajini, politika i gospodarstvo, prometne nezgode i nesreće te sport. Unutar te četiri skupine proveli smo kvantitativnu analizu uporabe pasivnih konstrukcija općenito, kvantitativnu i kvalitativnu analizu pojava prema vrstama pasiva te

kvalitativnu analizu s obzirom na izricanje agensa u svrhu perspektiviranja, i to prema razlozima kako ih navodi van Oosten (1984).

4.2. Analiza i rezultati

4.2.1. *Rat u Ukrajini*

U hrvatskim vijestima o ratu u Ukrajini, više nego u bilo kojoj drugoj podtemi, dominira aktivni oblik rečenica, pri čemu smo došli do zaključka da u prikazu rata u Ukrajini u hrvatskim medijima nema uočljive obilježenosti iskaza koji bi kakvu agentivnu radnju prikazivali pasivnim rečenicama i vidno potiskivali agensa u drugi plan. Pasivni se oblici pojavljuju rijetko, i to pretežno kao perifrastični pasiv s neiskazanim agensom i nešto rjeđe kao *se*-pasiv. Najčešći su oni pasivni oblici pri kojima agens nije ekspliciran, i to uglavnom jer identitet agensa nije od ključne važnosti za diskursnu progresiju ili jer govornik želi staviti naglasak na učinke (posljedice) događaja. Tako se pasivni oblici pojavljuju u izvještajima koji govore o zbrinjavanju žrtava, ozlijeđenosti žrtava, stupnju razorenosti ili brojnosti vojnika, dok se aktivnim rečenicama opisuje pogibija osoba ili najnoviji napadi.

- (28) *Rekao je da je šestero ranjenih hospitalizirano, dok je drugo dvoje, uključujući 15-godišnju djevojčicu, zbrinuto na mjestu događaja.*
- (29) *Zabilježen je značajan porast broja pripadnika nezakonitih oružanih formacija Ukrajine unutar naselja Veliki Burluk.*
- (30) *... pri čemu je poginulo najmanje devet osoba, a više od 70 ih je ozlijeđeno.*¹⁸

U njemačkom korpusu ove tematike također dominiraju aktivne rečenice, no pasiv je nešto češći u odnosu na hrvatski te se najčešće pojavljuje kao pasiv

¹⁸ Primjer (30) i njemu slični pronađeni primjeri distribucije aktiva i pasiva s obzirom na glagole *poginuti* i *ozlijediti* ima više veze s tvorbenim mogućnostima tih dvaju glagola nego s diskurzivnim strategijama – naime glagol *poginuti* nije prijelazan i ne može se upotrijebiti u pasivu. Međutim na njegovu je mjestu moguće upotrijebiti glagol *ubiti*, što je zastupljenije u njemačkim tekstovima o ratu (*ljudi su ubijeni*), te je sam odabir glagola *poginuti* strategija kojom se smanjuje odgovornost agensa za smrt osoba o kojima je riječ, odnosno implicira se da je njihova smrt posredna, a ne ciljana. Kada je riječ o atentatu, gdje je cilj napada smrt određene osobe, onda se i u hrvatskim tekstovima upotrebljava glagol *ubiti*, kao u primjeru naslova *General ubijen autobombom u Moskvi*.

procesa, rjeđe kao pasiv stanja, a pasiv recipijenta nije potvrđen. Pritom je pasiv procesa s impliciranim agensom značajno zastupljeniji nego pasiv procesa u kojemu agens ostaje implicitan. Primjeri s implicitnim agensom, kao i u hrvatskim primjerima, pokazuju želju za naglašavanjem učinaka ili nevažnost identiteta agensa za diskursnu progresiju (ili je ekspliciran u prethodnoj rečenici ili je jedini mogući na temelju inferiranja iz konteksta).

- (31) *Kreml-Diktator Wladimir Putin (72) hat erneut Drohnen in die Ukraine schicken lassen. (...) sind am Mittwoch nach offiziellen Angaben mindestens neun Menschen **getötet worden**. (Kremljski diktator Vladimir Putin (72) ponovno je poslao dronove u Ukrajinu. (...) prema službenim podacima u srijedu **je ubijeno najmanje devet osoba**.)*
- (32) *Nun betonte er, er habe gesagt, die Ukraine **könnte gezwungen werden**, im Tausch für eine Beendigung des Krieges territoriale Zugeständnisse zu machen. (Sada je naglasio kako je rekao da bi Ukrajina **mogla biti prisiljena** napraviti teritorijalne ustupke u zamjenu za okončanje rata.)*

4.2.2. Politika i gospodarstvo

U hrvatskim člancima koji tematiziraju kakvu gospodarstvenu temu zastupljena su oba kanonska pasivna oblika, pri čemu agens ostaje neekspliciran. Primjećujemo da je pasiv učestaliji kada je riječ o kakvim negativnim tendencijama ili događajima.¹⁹ Pri izvještavanju o takvim događajima agens se ne eksplicira jer je njegov identitet poopćen, nevažan za diskursnu progresiju, podrazumijeva se ili predstavlja korporativni čin.

- (33) *EU jedva čeka priliku vidjeti da **je nešto ukradeno**.*
- (34) *...problem (je) s javnim natječajima, kad je zemlja korumpirana, što **se** novac i poslovi **daju** glavnim stranačkim ljudima.*
- (35) *Beroš **je uhićen** zbog teške korupcije.*

¹⁹ Kada kakav gospodarski ili politički događaj ima pozitivan predznak, agens se najčešće konceptualizira kao vršitelj radnje, dakle u aktivnim rečenicama, čime se stavlja u prvi plan. Takva je tendencija u skladu s Langackerovom tvrdnjom zauzimanja distance prema onome s čime se ne želimo identificirati, s Kunovom teorijom empatije i s MacWhinneyevom teorijom perspektiviranja putem polazišne točke, kako je opisano u trećoj cjelini ovoga rada.

U njemačkim se člancima primjećuje povećana upotreba pasivnih konstrukcija u odnosu na prethodno obrađenu temu, i to posebice pasiva s implicitnim agensom (u okolnostima kada identitet agensa nije od ključne važnosti za diskursnu progresiju, najčešće kada je netom spomenut, kada je radnja korporativni čin i kada se želi naglasiti utjecaj koji događaj ima na pacijensa) te u gospodarskim tekstovima kao posebna strategija varijacije u odnosu na aktivnu rečenicu. Osim toga jedino se u člancima ove tematike mogao pronaći pasiv recipijenta.

- (36) *...urteilte am Freitag das Berliner Landgericht. Die ehemalige Berliner SPD-Politikerin wurde zu 18 Monaten Haft auf Bewährung verurteilt. (... presudio je u petak Zemaljski sud u Berlinu. Bivša berlinska političarka iz SPD-a osuđena je na 18 mjeseci zatvora uvjetno.)*
- (37) *Zusätzlich zur Haftstrafe werden 6240 Euro von Kalayci eingezogen. (Uz zatvorsku kaznu Kalayci će biti oduzeto i 6240 eura.)*
- (38) *...laut Spiegel und Standard hat Dingler seiner Bank schriftlich nachgewiesen, dass er von Conle 2,6 Millionen Euro geschenkt bekam. (...prema navodima Spiegela i Standarda Dingler je svojoj banci pisanim putem dokazao da je od Conlea dobio poklonjeno 2,6 milijuna eura.)*

4.2.3. Prometne nezgode i nesreće

U hrvatskim člancima u kojima se izvještava o prometnim nesrećama pasivne su rečenice nešto zastupljenije nego u ostalim uspoređivanim temama, s prevagom perifrastičnoga pasiva s neizrečenim agensom. Strategije koje se primjenjuju usmjerene su ili na umanjivanje odgovornosti agensa ili je razlog pasivizacije taj da još nije utvrđeno tko je krivac, pa se agentivnost ne pripisuje nijednom sudioniku napose, a u nekim je slučajevima agens neizrečen jer je korporativan, odnosno predstavlja instituciju koja općenito obavlja radnje navedene u opisu događaja.

- (39) *Na mjestu događaja obavljen je očevid.*
- (40) *U prometnoj nesreći dvije osobe su smrtno stradale, dok je trećoj osobi pružena liječnička pomoć.*

U njemačkim člancima ove tematike pasivne se konstrukcije s implicitnim agensom pojavljuju kada je događaj izazvala neka situacija ili okolnost, a pasivne konstrukcije s eksplicitnim agensom onda kada se ukazuje na to da agens nije odgovoran za događaj ili kada je naprosto pacijens u fokusu. Pritom je najzastupljeniji pasiv procesa, a pasiv recipijenta nije potvrđen.

- (41) *Dabei **wurde** er von einem Sattelzug **erfasst**, der aus Richtung Langen kam. (Tom prilikom **bio je oboren od tegljača** koji je dolazio iz smjera Langena.)*
- (42) *... beide Fahrer waren ansprechbar und **wurden** vom Rettungsdienst **versorgt**. (... oba vozača bila su pri svijesti te **su bila zbrinuta od** hitne pomoći.)*

4.2.4. Sport

Hrvatski članci o sportu, za razliku od njemačkih, sadrže prosječnu količinu pasiva, pri čemu prevagu ima perifrastični pasiv bez ekspliciranja agensa. Pasiv se pronalazi uglavnom u kakvim negativno ocrtanim okolnostima, a upotrebljava se kada je agens prethodno spomenut (nije ključan za diskursnu progresiju) i kada se naglasak stavlja na rezultat radnje, odnosno utjecaj na pacijensa.

- (43) *Narušena je regularnost lige, ovo je nedopustivo.*
- (44) *Brzom reakcijom policije spriječen je daljnji sukob, a stanje javnog reda i mira je uspješno održano.*

U sportskim izvještajima u njemačkim se člancima primjećuje manja upotreba pasivnih rečenica u odnosu na ostale analizirane teme ako ti članci izvještavaju o sportskim utakmicama, transferima ili kakvim intervjuima sportaša. U tom se kontekstu pasiv upotrebljava uglavnom kada je agens poopćen te u fokusu nije sam događaj, nego njegov učinak. Pasivne su konstrukcije uobičajeno česte ako je u člancima riječ o korupciji, kaznama ili sudskim procesima. Čak i kada se izvještava o ozljedama, za razliku od opisa ozljeda u prometnim događajima, ovdje se aktivnim rečenicama ističe kako si je sportaš svojom aktivnošću prouzročio ozljedu.

- (45) *Lange Zeit sollte er verkauft werden, dann spielte er groß auf – und jetzt ist entschieden. (Dugo je vremena **trebao biti prodan**, zatim je zaigrao sjajno – a sada je **odlučeno**.)*
- (46) *Die Meisterschaft **kann** zwar noch **geholt werden**... (Prvenstvo, do- duše, još **može biti osvojeno**...)*

Budući da zbog prostornoga ograničenja nemamo mogućnosti za opsežniji prikaz primjera i konteksta, u nastavku donosimo konkretne (postotne) rezultate kvantitativne analize pasiva. Tablica 1 prikazuje postotni udio svake vrste pasiva u hrvatskim člancima po temama. Rezultati pokazuju da je najmanji broj rečenica s pasivnim konstrukcijama pronađen u člancima o ratnim temama (7 %), dok su najveći udio pasiva imali članici o politici i gospodarstvu (18 %) i prometnim nesrećama (20 %). U najformalnijim temama (politika, gospodarstvo) primjećuje se dominacija perifrastičnoga pasiva (oko 77 %), a slično je i u sportskim tekstovima (82 %). U ratnim izvještajima i prometnim vijestima također prevladava perifrastički pasiv (76 % i 79 %) u odnosu na se-pasiv (24 % i 21 %).

Tema	Perifrastički pasiv (%)	Se-pasiv (%)
Rat u Ukrajini	76	24
Politika i gospodarstvo	77	23
Prometne nesreće	79	21
Sport	82	18

Tablica 1.

Tablica 2 pokazuje kvantitativnu analizu pasiva u njemačkim člancima, pri čemu smo najniži postotak pasiva zabilježili u sportskim (9 %) i ratnim tekstovima (8 %), dok su prometne nesreće (21 %) te politika i gospodarstvo (32 %) pokazali najveći broj pasiva. U svim temama prevladava pasiv procesa u odnosu na pasiv stanja u sportu s 89 %, ratnim temama 86 %, politici i gospodarstvu 84 %, prometnim nesrećama 83 %. Pasiv recipijenta potvrđen je samo u člancima koji obrađuju političke teme te iznosi svega 3 %.

Tema	Pasiv procesa (%)	Pasiv stanja (%)	Pasiv recipijenta(%)
Rat u Ukrajini	86	24	0
Politika i gospodarstvo	84	13	3
Prometne nesreće	83	17	0
Sport	89	11	0

Tablica 2.

5. Zaključak

Cilj ovoga rada bio je istražiti pasivne konstrukcije ne samo kao gramatičke fenomene već i kao funkcionalne i pragmatičke alate u jeziku, s posebnim naglaskom na komparativnu analizu hrvatskoga i njemačkoga jezika. Polazeći od pretpostavke da pasivne konstrukcije nadilaze svoju morfosintaktičku razinu te služe kao sredstva za organizaciju informacija, upravljanje perspektivom i izražavanje govornikove empatije, provedena je analiza korpusa novinskih članaka s dvaju najčitanijih portala u Hrvatskoj i Njemačkoj.

Rezultati analize pokazali su da je učestalost upotrebe pasivnih konstrukcija neznatno viša u njemačkome jeziku, čime se nije potvrdila početna hipoteza da njemački jezik, zbog svojih tvorbenih i sintaktičkih karakteristika, u suvremenoj javnoj uporabi pokazuje značajno češću upotrebu pasiva.

Kada je riječ o diskursnim i pragmatičkim strategijama uporabe pasivnih konstrukcija, u našem su korpusu potvrđeni tek neki od razloga za odabir strategija koje navodi van Oosten. Ovakva pragmatička motivacija uporabe pasiva, gdje se identitet agensa ili ne eksplicira ili se podrazumijeva u diskursu, u skladu je s opisima u funkcionalnoj i kognitivnoj literaturi (usp. Givón 2001, Siewierska), gdje se pasiv tumači kao sredstvo za upravljanje informacijskom strukturom i kao strategija za fokusiranje na učinke radnje, a ne na njezin izvor. Najčešći je pritom u obama analiziranim jezicima razlog za uporabu pasiva taj da identitet agensa nije od ključne važnosti za progresiju, pri čemu se u njemačkom jeziku ističe sekvenca u kojoj je agens spomenut u prethodnoj aktivnoj rečenici te je rečenica koja slijedi pasivna s implicitnim agensom, koji se u načelu podrazumijeva. Slični razlozi za izostavljanje agensa navedeni su i kod Dürscheid (2006), gdje se ističe da je pasivna konstrukcija često odabrana kada je agens općenit, poznat iz konteksta ili irelevantan za tematski tok. Također smatramo da je općenita svrha takve organizacije teksta ekonomičnost te da je recipijentu manji napor uspostaviti koherentnost teksta na taj način nego da je agens ponovno spomenut. Sljedeći dominantni razlog za pasivnu uporabu jest naglašavanje učinka koje opisani događaj ima na pacijensa, neizricanje agensa ako je previše općenit, ako je pacijens u fokusu, ako je događaj prouzročila kakva situacija ili scena i, posebice u hrvatskim tekstovima, ako je radnja korporativni čin. Ostali razlozi za upotrebu pasiva u ovome korpusu nisu potvrđeni. Takav rezultat ne iznena-

đuje kada se radi o hrvatskom jeziku jer se šest od dvanaest u van Oosten (1984) navedenih razloga za odabir pasivnih konstrukcija odnosi na pasiv s eksplicitiranim agensom, koji je u hrvatskom općenito jeziku rjeđi (čak nestandardiziran kada se radi njegovu izricanju prijedložnom konstrukcijom *od+genitiv*), dok se njihov izostanak u njemačkom jeziku ne može argumentirati na taj način (njemački jezik naime u pasivu procesa ima i gramatički i standardnojezično gledano legitimne mogućnosti izricanja agensa kroz prijedložne konstrukcije), već su razlozi očigledno stilsko-pragmatičke naravi. Pomalo iznenađuje rijetkost uporabe pasiva recipijenta, za koji se u literaturi naglašava da je zbog svoje učestalosti u uporabi dobio status zasebnoga oblika pasiva, međutim u našem korpusu zastupljen je u vrlo malim postocima. Dakako, pritom smo svjesni ograničenosti ovoga korpusa i možda bi već broj analiziranih jedinica ili drugačija tematika ili drugi funkcionalni stil pokazao drugačije rezultate. Međutim smatramo da bi razlog za izbjegavanje pasiva recipijenta mogao biti dvojak: prvo, on je uvijek zamjenjiv pasivom procesa, a drugo, pasiv procesa ima dugu povijest i u svim stilovima ovjerenu uporabu, te je moguće da se on iz toga razloga preferira i u našem korpusu. Zanimljivo je da se pojavljuje samo u tekstovima iz politike, što bi moglo biti prouzročeno njegovom perspektivizacijom, odnosno stavljanjem u prvi plan činjenice da je subjekt nešto dobio, dakle da je stekao kakvu korist. Pretragom portala uočeno je da se pasiv recipijenta učestalo javlja u člancima na austrijskim i švicarskim internetskim stranicama.

Na temelju provedenoga istraživanja možemo još jednom potvrditi da pasivne konstrukcije doista nisu tek morfosintaktičke preoblike aktivnih rečenice, nego su rezultat dubokih komunikacijskih potreba i kognitivnih procesa govornika, koji uzimaju u obzir odnose između sudionika događaja, ciljeve komunikacije, kao i očekivanja i konvencije vlastitoga jezičnog sustava. Ovaj se zaključak izravno podudara s konstrukcijskim pristupom pasivu (usp. Welke 2012), u kojem se pasiv tretira kao samostalna konstrukcija s vlastitom diskurzivnom funkcijom, a ne kao derivacija iz aktiva te je posebno naglašen aspekt perspektivizacije i organizacije informacijskoga opterećenja rečenice.

Zaključno, proučavanje pasiva iz diskursno-pragmatičke perspektive nudi vrijedan uvid ne samo u strukturu jezika već i u način na koji govornici konstruiraju stvarnost, izražavaju stavove, upravljaju perspektivom i oblikuju diskurs. Razlike koje smo utvrdili između hrvatskoga i njemačkoga jezika dodatno potvrđuju

tezu da su jezične strukture neraskidivo povezane s govornikovim kognitivnim modelima i društvenim praksama. U budućim istraživanjima bilo bi korisno proširiti korpus na druge žanrove i registre te provjeriti u kojoj se mjeri utvrđeni obrasci upotrebe pasiva održavaju i u književnim, administrativnim, znanstvenim ili usmenim diskursima.

Literatura

ASKEDAL, JOHN OLE. 2005. Grammatikalisierung und Persistenz im deutschen „Rezipienten-Passiv“ mit bekommen / kriegen / erhalten. *Grammatikalisierung im Deutschen*. Ur. Leuschner, Torsten; Mortelmans, Tanja; De Groot, Sarah. De Gruyter. Berlin – New York.

BELAJ, BRANIMIR. 2004. *Pasivna rečenica*. Filozofski fakultet. Osijek.

BELAJ, BRANIMIR; TANACKOVIĆ FALETAR, GORAN. 2017. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga druga. Sintaksa jednostavne rečenice*. Disput. Zagreb.

CHOMSKY, NOAM. 1957. *Syntactic Structures*. Mouton. The Hague.

CHOMSKY, NOAM. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press. Cambridge, MA.

CHOMSKY, NOAM; LASNIK, HOWARD. 1977. Filters and Control. *Linguistic Inquiry* 8/3. 425–504.

COMRIE, BERNARD. 1981. *Language Universals and Linguistic Typologie*. University Chicago Press. Chicago.

ČILAŠ MIKULIĆ, MARICA. 2012. *Glagolski vid u hrvatskome kao drugome i stranome jeziku*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet. Zagreb.

DUDEN. 2009. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Ur: Die Dudenredaktion. Bibliographisches Institut. Mannheim.

DÜRSCHIED, CHRISTA. 2006. *Syntax: Grundlagen und Theorien*. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen.

EISENBERG, PETER. ⁵2020. *Grundriss der deutschen Grammatik. Der Satz*. Metzler. Berlin.

ENGEL, ULRICH. ³1996. *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Erich Schmidt Verlag. Berlin.

FREIDIN, ROBERT. 1975. The analysis of passive. *Language* 51/2. 384–405.

GIVÓN, TALMY. 2001. *Syntax: An Introduction. Volume I & II*. John Benjamins. Amsterdam/Philadelphia.

GÜLICH, ELISABETH. 1970. Die Textsortenabhängigkeit syntaktischer Strukturen: Zur

- Funktion des Passivs in deutschen wissenschaftlichen Texten. *Satz und Text*. Ur. Gülich. Elisabeth; Raible, Wolfgang. Scriptor. Kronberg. 15–32.
- HAIDER, HUBERT. 1984. Mona Lisa lächelt stumm – Über das sogenannte deutsche „Rezipientenpassiv“. *Linguistische Berichte* 89. 32–42.
- HELBIG, GERHARD; BUSCHA, JOACHIM. 1991. *Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Langenscheidt. München.
- HÖHLE, TILMAN N. 1978. *Lexikalische Syntax. Die Aktiv-Passiv-Relation und andere Infinitkonstruktionen im Deutschen*. Niemeyer. Tübingen.
- HOPPER, PAUL. J.; THOMPSON SANDRA A. 1980. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56/2. 251–299.
- JESPERSEN, OTTO. 1965. *The Philosophy of Grammar*. W.W. Norton and Company, Inc. New York.
- KUNO, SUSUSMU. 1987. *Functional Syntax. Anaphora, Discourse and Empathy*. University Press. Chicago.
- LANGACKER, RONALD W. 1991a. *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- LANGACKER, RONALD W. 1991b. *Foundations of Cognitive Grammar Vol. II. Descriptive Application*. Stanford University Press. California.
- LANGACKER, RONALD W. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford University Press. Oxford.
- LEIRBUKT, ODDLEIF. 1997. *Untersuchungen zum bekommen-Passiv im heutigen Deutsch*. Niemeyer. Tübingen.
- MACWHINNEY, BRIAN. 1977. Starting Points. *Language* 53. 152–168.
- MILOŠEVIĆ, KSENIJA. 1972a. Neki aspekti semantičkog odnosa konstrukcija pasivne (sa trpnim pridjevom) i refleksivne u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik* 1/3–4. 63–96.
- MILOŠEVIĆ, KSENIJA. 1972b. Temporalno značenje i sintaksička vrijednost konstrukcija *Cop (praes. perf.) – part. pass.* u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 30/1–2. 423–437.
- POLANČEC, JURICA. 2015. Uporaba participa pasivnog u nesvršenome vidu u hrvatskome jeziku. *Fluminensia* 27/2. 141–160.
- SIEWIERSKA, ANNA. 2024. *The Passive: A Comparative Linguistic Analysis*. Routledge. New York.
- SZCZEPANIAK, RENATE. ²2011. *Grammatikalisierung im Deutschen*. Narr Francke Attempto Verlag. Tübingen.
- VAN OOSTEN, JEANNE HILELCHIENA. 1984. *The nature of subjects, topics and agents: a cognitive explanation*. Doktorska disertacija. University of California. Berkeley.

VATER, HEINZ. 2005. *Referenzlinguistik*. Wilhelm Fink Verlag. München.

WELKE, KLAUS. 2012. Valenz und Konstruktion. Das Passiv im Deutschen. *Valenz, Konstruktion und Deutsch als Fremdsprache*. Ur. Fischer, Klaus; Mollica, Fabio. Peter Lang. Frankfurt am Main. 47–90. (Dostupno na: <https://www.researchgate.net/publication/340386752>, posjet 11. 7. 2025.).

ZIFONUN, GISELA. 1992. Das Passiv im Deutschen: Agenten, Blockaden und (De)Gradierungen. *Deutsche Syntax: Ansichten und Aussichten*. Ur. Hoffmann, Ludger. Walter de Gruyter. Berlin – New York. 250–275.

ZIFONUN, GISELA I DR. 1997 *Grammatik der deutschen Sprache 3*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.

Comparative analysis of the (current) use of passive constructions in Croatian and German

Although both the Croatian and German languages are primarily oriented towards the performer of the action (which is according to Comrie (1981: 70) tendency in languages in general, the so-called *A-orientation*), for different pragmatic reasons, both languages employ detopicalization of the agent and topicalization of the process, the result of the process, or the patient (as seen, for example, in the sentence from the Croatian corpus: *It has become a habit to declare anyone who talks to the HDZ a traitor*). In this sense, the use of passive constructions plays an important communicative role.

This paper, based on examples of sentences from contemporary Croatian and German public discourse, examines the similarities and differences in the use of passive constructions in these two languages, discusses the relationship between passives and transitivity, explores the communicative motivations for the use of passives, and highlights certain (morphological and usage-related) limitations that exist in both languages.

Keywords: passive, transitivity, topicalization, detopicalization, Croatian language, German language

Ključne riječi: pasiv, tranzitivnost, topikalizacija, detopikalizacija, hrvatski jezik, njemački jezik

